

**წერა-კითხვის საზოგადოების ახალციხის განყოფილების
საბანმანათლებლო საქმიანობა გამაჰმადიანებული
ქართველი მოსახლეობისათვის**

მოკლე შინაარსი

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების 1907 წლის 21 მარტს მთავრობის მიერ დამტკიცებული ახალი წესდების საფუძველზე 1913 წლის 13 ნოემბერს დაარსდა ახალციხის განყოფილება. ახალციხის განყოფილებაში გაერთიანდნენ ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები. ადამიანები, რომლებიც სამცხე-ჯავახეთში თავიანთი მრავალმხრივი საზოგადოებრივი მოღვაწეობით გამოირჩეოდნენ. განყოფილება თოთხმეტი წლის განმავლობაში ფუნქციონირებდა და სათაო ოფისთან ერთად 1927 წელს შეწყვიტა მოქმედება. საზოგადოების პირველი თავმჯდომარე იყო დიმიტრი ხახუტაშვილი. 1917 წლის 14 მაისს ქალაქის გამგეობაში ჩატარდა ახალციხის განყოფილების მორიგი კრება. გამგეობის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ზაქარია ჯინჭველაძე.

ახალციხის განყოფილება სათაო საზოგადოების მემკვიდრე იყო და შესაბამისად ყველა იმ საქმის გამგრძელებელი, რასაც იგი სამი ათეული წლის მანძილზე ახორციელებდა. განყოფილებამ კარგად შეისწავლა აღნიშნული დროისათვის სამცხე-ჯავახეთში განათლებისა და კულტურის სფეროში შექმნილი მდგომარეობა და კულტურულ-საგანმანათლებლო ქსელი. ამის შესაბამისად განაგრძო თავისი მოღვაწეობა.

განყოფილების გამგეობამ უპირველეს მიზნად დაისახა სკოლების გახსნა სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრები გამაჰმადიანებული ქართველი მოსახლეობისათვის. გამგეობის პირველსავე კრებაზე გამოიკვეთა პირველი განსახორციელებელი ღონისძიება. კერძოდ, სკოლების დაფუძნება შემდეგ სოფლებში: ოშორაში, აგარაში, კლდესა და ტატანისში. მოძიებული მასალებიდან აღმოჩნდა, რომ სოფელ ღრეღის მცხოვრებლებმა ახალციხის განყოფილებას თვითონ მოსთხოვეს, რომ შესულიყვნენ მათ მდგომარეობაში და აღმოეჩინათ დახმარება სკოლის შენობის აგებაში და გადაგვარებისგან დაეხსნათ პატარა ქართველები.

თავისი არსებობის განმავლობაში განყოფილება ზრუნავდა არამარტო სკოლების, არამედ ბიბლიოთეკების ქსელის გაფართოებაზეც სამცხე-ჯავახეთში. ასევე დიდ ყურადღებას იჩენდა ისტორიული ძეგლების მოვლა-პატრონობის საქმეშიც. აქტიურად მონაწილეობდა სათაო საზოგადოების მიერ განხორციელებულ ღონისძიებებში.

მიუხედავად დიდი მცდელობისა, საზოგადოების საქმიანობა, იმთავითვე დადებითად არ შეფასებულა, რაც მრავალი მიზეზით აიხსნება. განყოფილების მუშაობის შედეგების უმთავრესი მიზეზი კი უსახსრობა იყო.

საკვანძო სიტყვები: წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, ახალციხის განყოფილება, გამაჰმადიანებული ქართველები, სახალხო სკოლები, სახალხო ბიბლიოთეკები.

Nato Kruashvili

EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE AKHALTSIKHE DEPARTMENT OF SOCIETY FOR THE SPREADING OF LITERACY AMONG GEORGIANS FOR THE POPULATION OF MUSLIM GEORGIANS

Abstract

The Akhaltsikhe Department of the Society for the Spreading of Literacy among Georgians was founded on November 13, 1913 at the meeting of Society for the Spreading of Literacy among Georgians held on 21 March, 1907, on the base of a New Charter approved by the government. The best representatives of the intellectuals, distinguished for their public activities in Samtskhe-Javakheti were united in it. The department had been existed for fourteen years and ceased its functioning in 1927 together with its head office. The first chairman of the society was Dimitri Khakhutashvili. On May 14, 1917 another meeting of the Akhaltsikhe Department was held at the City Council. Zakaria Jinchveladze was elected to be a Chairman of the Board.

The Akhaltsikhe Department was the successor of the head of society, and consequently the successor of all the work it had been doing for three decades. The department has thoroughly studied the current situation in the field of education and culture in Samtskhe-Javakheti and the cultural-educational network. Accordingly, it continued its work.

The main goal of the department was to open schools for the Muslim Georgian population living in Samtskhe-Javakheti. The foundation of schools in the villages - Oshora, Agara, Klde, and Tatanisi was identified at the very

first meeting of the Board. From the materials found, we see that the residents of the village Ghreli asked the Akhaltsikhe Department for help and insisted on constructing a school and save the little Georgians from degeneration.

During its existence, the department took care not only of expanding the network of schools but also of libraries in Samtskhe-Javakheti. It also paid great attention to the maintenance of historical monuments. The society was actively involved in the activities carried out by the head office of the society.

Despite great efforts, the activity of the society has not been positively evaluated which can be explained by many reasons. One of the major reasons was no funding that influenced the results of the work of department.

Key Words: Society for the Spreading of Literacy, the Akhaltsikhe Department, Muslim Georgians, public schools, public libraries.

შესავალი. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ, სამი ათეული წლის განმავლობაში არსებობის შემდეგ, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ფილიალების//განყოფილებების ჩამოყალიბების გადაწყვეტილება მიიღო.

1907 წლის დადგენილების საფუძველზე ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ახალციხის განყოფილება დაარსდა 1913 წლის 13 ნოემბერს. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ახალციხის განყოფილების საქმიანობა დღემდე არ გამხდარა სპეციალური კვლევის საგანი. ამ საკითხის შესახებ მცირედი ინფორმაციაა დაცული თ. ჩხიტიანიძისა და გ. სარიშვილის შრომებში, იმ პერიოდის ქართულ პერიოდიკაში. ასევე, საინტერესო მასალა ინახება სამცხე-ჯავახეთის ისტორიის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში, რომელიც საკითხის შესწავლისა და გაშუქების საშუალებას იძლევა.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცული მასალებიდან ირკვევა, რომ ახალციხის განყოფილების პირველი თავმჯდომარე იყო დეკანოზი დიმიტრი ხახუტაშვილი. გამგეობის შემადგენლობა იმთავითვე ექვსი წევრით განისაზღვრა. ასევე არჩეული იქნა სამი კანდიდატი. ამასთანავე, დასახელდა საზოგადოების კომისიის სამი წევრი. შეიძლება ითქვას, რომ ახალციხის განყოფილებაში გაერთიანდნენ იმ პერიოდის ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები. ადამიანები, რომლებიც სამცხე-ჯავახეთში თავიანთი მრავალ-

მხრივი საზოგადოებრივი მოღვაწეობით გამოირჩეოდნენ. საზოგადოების საზინადრად დაინიშნა გამგეობის წევრი როზა ალექსიშვილი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ახალციხის განყოფილების დაფუძნებას ადგილობრივი მოსახლეობა და ინტელიგენცია დიდი მოწონებითა და იმედით შეხვდა. მათი ასეთი განწყობა გამოქვლავდა არჩევნების ჩატარების პროცესშიც და საზოგადოებაში გაწევრიანების დროსაც. პირველსავე წელს საზოგადოების წევრობის კანდიდატობის მსურველი იყო სამოცდაერთი ადამიანი. დამფუძნებელი კი ოცდაათი პირი (ახალციხის განყოფილება, 1914: № 1810/6-7). ისინი იყვნენ ის ადამიანები, რომლებმაც გაიღეს სამი მანეთი ახალციხეში განყოფილების დასაარსებლად.

მეთოდი. არსებული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის ანალიზი, პრესის მასალების შედარებითი ანალიზი.

მსჯელობა. როგორც მოძიებული მასალებიდან ჩანს, ახალციხის განყოფილების გამგეობა იმთავითვე დიდი მონდომებით შეუდგა საქმიანობას. უპირველეს მიზნად დაისახა სკოლების გახსნა სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრები გამაჰმადიანებული ქართველი მოსახლეობისათვის. გამგეობის პირველსავე კრებაზე გამოიკვეთა პირველი განსახორციელებელი ღონისძიება. კერძოდ, სკოლების დაფუძნება შემდეგ სოფლებში: ოშორა, აგარა, კლდე და ტატანისი. შესაბამისად, საზოგადოების წევრები შეხვდნენ სოფლების მოსახლეობას, რათა გაერკვიათ, რა ოდენობის სახსრის გაღება შეეძლოთ მათ. მას შემდგომ, რაც მდგომარეობა შეისწავლეს, ერთი სკოლის გახსნის საკითხი მთავარი გამგეობის წინაშე წარადგინეს. სკოლის გახსნის საკითხზე მსჯელობა 1914 წელსაც გაგრძელდა (ყაზბეგი, 1915: № 1810/18). 5 მაისის მდგომარეობით ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარემ გიორგი ყაზბეგმა მიმართა დიმიტრი ხახუტაშვილს და მოითხოვა დაწვრილებითი ცნობების მიწოდება სოფელ ოშორის სკოლის გახსნის შესახებ. კერძოდ, თუ ვინ იკისრებდა სკოლის შესანახ ხარჯებს, რამდენი ქართველი მცხოვრები იყო სოფელში, რამდენი სასკოლო ასაკის ბავშვი. ე.ი. რამდენად იყო საჭირო სკოლის გახსნა. ასევე ითხოვდა ხარჯთაღრიცხვის წარდგენას. უნდა აღინიშნოს, რომ იმ დროისათვის ოშორაში იყო ასორმოცდაათი კომლი და ორმოცდაათი სასკოლო ასაკის ბავშვი – ვაჟი. სკოლის გახსნის

აუცილებლობას კი ის გარემოება განაპირობებდა, რომ მომავალმა თაობამ არ იცოდა ქართული ენა (სოფელში ცხოვრობდნენ გამაჰმადიანებული ქართველები). მიუხედავად იმისა, რომ ამ სოფელში სკოლის დაარსების დიდი აუცილებლობა არსებობდა, უსახსრობის გამო ვერ მოხერხდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ პირველსავე წელს საზოგადოების წევრთა რაოდენობა 60-ს აღემატებოდა. თითოეული წევრისათვის წლიური საწევრო გადასახადი იმთავითვე სამი მანეთით განისაზღვრა. ამასთანავე, წევრებს თავიანთი შესაძლებლობების გათვალისწინებით უნდა აღმოეჩინათ თანაგრძნობა და მატერიალური დახმარება. ამრიგად, ახალციხის განყოფილების ფინანსური მდგომარეობა არც თუ ისე სახარბიელო იქნებოდა. აღნიშნულზე შემდეგიც მეტყველებს. 1914 წლის მდგომარეობით ახალციხის განყოფილების შემოსავალმა მხოლოდ 253 მან. 30 კაპ. შეადგინა. როგორც წესი, შემოსავლის 20% მთავარ გამგეობას ეგზავნებოდა, ხოლო დანარჩენს ადგილზე ითვისებდნენ. შემოსავალი მომდევნო წლებშიც არ გაზრდილა რადიკალურად. ეს სახსრები საკმარისი არ იყო ამა თუ იმ დაწესებულების დასაფუძნებლად (ახალციხის განყოფილება, 1914: № 1810/7).

ამის შემდგომ კი ყურადღება გამახვილდა სოფელ კლდეზე. 1914 წლის 23 ივლისს გრიგოლ ბურჭულაძე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მდივანი, დიმიტრი ხახუტაშვილს სწერდა: „ვარლამ გარდავაძემ გადმომცა, რომ სოფელ ოშორაში სკოლა არ ხერხდება. სოფელი კლდე ამოვირჩევით და არც იქ ხერხდება. ალბათ უსაშვლობის გამო. თქვენ სკოლის შენახვას ვერ შეიძლებთ მთავარი გამგეობის დაუხმარებლად“ (ჩხიტიანიძე, 1980: 6). იგი ატყობინებდა, რომ იმ დროისათვის ხელსაყრელი მდგომარეობა იყო შექმნილი და გამგეობა შეძლებდა ახალციხის მაზრაში ერთი სკოლის შენახვას. ამიტომ, სთხოვდა, კლდეში გასახსნელი სკოლის შესახებ გამგეობისათვის გაეგზავნა დაწვრილებითი მოხსენება და მისთვის ეთხოვა, ეკისრა თავისი ხარჯით სკოლის შენახვა.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ახალციხის განყოფილება სათაო საზოგადოების მემკვიდრე იყო და შესაბამისად ყველა იმ საქმის გამგრძელებელი, რასაც იგი სამი ათეული წლის მანძილზე ასორციელებდა. უპირველესად ახალციხის განყოფილებამ კარგად შეისწავლა აღნიშნული დროისათვის სამცხე-ჯავახეთში განათლებისა

და კულტურის სფეროში შექმნილი მდგომარეობა და კულტურულ-საგანამანათლებლო ქსელი. ამის შესაბამისად განაგრძო თავისი მოღვაწეობა. როგორც ზემოთაც აღინიშნა, უმთავრეს ამოცანად გამაჰმადიანებელი ქართველებისათვის სკოლების გახსნა დაისახა. აგრონომი ე. კარბელაშვილი, რომელსაც თავისი პროფესიიდან გამომდინარე ურთიერთობა ჰქონდა სოფლების მოსახლეობასთან, 1915 წლის პირველ დეკემბერს ახალციხის განყოფილებას მიმართავდა: ეს ორგანიზაცია საშუალებას მოგვცემს ნაკლები ძალით უფრო მჭიდრო და დაახლოებითი კავშირი დავიჭიროთ ჩვენს გამაჰმადიანებულ მოძმეებთან. თუ რისიმე გაკეთება შეგვიძლიან ესლა უნდა გავაკეთოთ, მერე გვიანდა იქნება“ (კარბელაშვილი, 1914: № 1810/3). სამწუხაროდ, ეს მისი საშინელი წინათგრძნობა აღმოჩნდა.

გამაჰმადიანებულ ქართველებთან მიმართებაში ასევე საყურადღებოა სოფელ ღრელის მცხოვრებლების თხოვნა ახალციხის განყოფილების გამგეობისადმი. ისინი საზოგადოებას აცნობებდნენ, რომ მათ სოფელში ცხოვრობდა ორმოცამდე კომლი და მათგან უმრავლესობა მართლმადიდებელი იყო, დანარჩენი კი ქართველი მაჰმადიანი. ქართველი მაჰმადიანები ასევე ცხოვრობდნენ მათ გარშემო მდებარე სოფლებში: ოხერა, მინაძე, აბი, ანწა, კისათიბი. მათ ბავშვებს ურთიერთობა ჰქონდათ ერთმანეთთან და თურქულად (თათრულად) ლაპარაკობდნენ, ქართული ენა კი მივიწყებული ჰქონდათ და რიგიანად ვერ ახერხებდნენ ქართულად საუბარს. ისინი მიუთითებდნენ, რომ ასეთ მდგომარეობაში არა თუ ბავშვები, თვითონ უფროსებიც იმყოფებოდნენ. „ჩვენი ქართული დედა ენა სამუდამოდ რომ არ მოისპოს ჩვენში და მომავალმა ჩვენმა თაობამ უფრო რიგიანათ ისწავლოს ქართული ლაპარაკი და ქართული წერა-კითხვა, ჩვენ სოფელ ღრელის მცხოვრებლებმა დავადგინეთ განაჩენი, რომ ჩვენ სოფელში გავხსნათ ქართული სკოლა. ამისათვის მივმართეთ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მთავარ გამგეობას, რომ გაგვიხსნას ქართული სკოლა და მოგვეცეს შემწეობა ფულით სკოლის შენობის ასაგებათ“ (ნებაძე, 1914: № 1810/210).

სოფელ ღრელის მცხოვრებნი ახალციხის განყოფილებას სთხოვდნენ, რომ შესულიყვნენ მათ მდგომარეობაში და აღმოეჩინათ დახმარება სკოლის შენობის ასაგებად და გადაგვარებისაგან დაეხსნათ პატარა ქართველები. რამდენადაც მამაკაცები ომში იყვნენ წასულნი და სოფელში მხოლოდ ქალები და

მოსუცები იყვნენ დარჩენილნი, მიუთითებდნენ, რომ თავიანთ რწმუნებულად არჩეული ჰყავდათ იესე სოლომონის ძე ნებაძე, დამსახურებული მასწავლებელი, რომელიც მათ დაწყებულ საქმეს კეთილად დაასრულებდა. იმ პერიოდში სოფელ ღრელშიც სკოლის დაფუძნება ვერ მოხერხდა.

მოგვიანებით საზოგადოების გამგეობის კრებაზე აღინიშნა, რომ მის ყველაზე დიდ ნაკლს წარმოადგენდა ის, რომ ვერ მოახერხა ასეთი სკოლების გახსნა. ამის უპირველესი მიზეზი იყო უსახსრობა და თვით გამაჰმადიანებული ქართველი მოსახლეობის მხრიდან გულცივი დამოკიდებულება. მოხსენებით ბარათში დიმიტრი ხახუტაშვილი აღნიშნავდა: „ამას ანგარიში უნდა გაუვწიოთ. უიმისოდაც დამფრთხალ ქართველ მაჰმადიანებს უფრო მეტად აფრთხობს და აშინებს სკოლის ხარჯი. ამიტომ, გამგეობა იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ სკოლის გახსნა იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ ყველა ხარჯს თვით საზოგადოება იკისრებს“ (ხახუტაშვილი, 1915: № 1810/28). მაგრამ იმ პერიოდისათვის, როდესაც პირველი მსოფლიო ომი მიმდინარეობდა და ეკონომიური მდგომარეობა გაუარესდა, ადგილობრივ გამგეობას არ ჰქონდა სახარბიელო ფინანსური მდგომარეობა. საწევრო გადასახადები და საქველმოქმედო წარმოდგენებიდან შემოსული თანხები არ იყო საკმარისი სკოლის შესანახად. როგორც ჩანს, გამგეობას ამ საქმის მოსაგვარებლად მიუმართავს ზოგიერთი ქველმოქმედისათვის და დაწესებულებისთვისაც, რასაც შედეგი არ მოჰყოლია.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ახალციხის განყოფილებამ იმთავითვე ასევე საჭიროდ მიიჩნია ბიბლიოთეკა-სამკითხველოების დაფუძნებაც. სოფელი ზრზველი (ძველი – ნ. ყრუაშვილი) ერთ-ერთი პირველი სოფელი იყო, სადაც ახალციხის განყოფილებამ წიგნთსაცავის გახსნა მოინდომა. დიმიტრი ხახუტაშვილი მღვდელ მიხეილ ცაგარელთან ცდილობდა საკითხის გარკვევას. კერძოდ, სთხოვდა გაერკვია სოფლის მოსახლეობას ჰქონდა თუ არა სურვილი წიგნის კითხვისა და თვითონ სოფელს რა სახის დახმარების გაღება შეეძლო (ხახუტაშვილი, 1915: № 1810/22).

როგორც მოძიებული მასალებიდან ჩანს, დეკანოზ დიმიტრი ხახუტაშვილს ასეთივე წინადადებით მიუმართავს სოფელ ვალის მღვდლის სერაბიმ მერაბიშვილისადმი. მამა სერაბიმი წერდა: „მაქვს პატივი გაუწყოთ, რომ სოფელ ვალის მცხოვ-

რები დიდის სიამოვნებით შეხედნენ სამკითხველო-წიგნოსაცავის გახსნის ამბავს. აქაურმა მასწავლებელმა (მართლმადიდებლობის აღმდგენელ შკოლისაგან) ისურვა, რომ შკოლის შენობაში მოთავსებულიყო სამკითხველო (ორი ოთახი თავისუფალი გვაქვს, ვიდრე მეორე კლასი გაიხსნებოდეს), მაგრამ ხალხმა ისურვა, რომ სამკითხველო სოფლის შუაგულს იყოს, რომ ყველასათვის ადვილი იყოს სარგებლობა“ (მერაბიშვილი, 1915: № 1810/2-24). საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ მამა სერაბიმ მერაბიშვილმა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მთავარ გამგეობას ვაღეში სკოლის გახსნის თხოვნითაც მიმართა. იგი აცნობებდა, რომ ვაღეში უკვე იყო გახსნილი „ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მიერ ერთი სკოლა, მაგრამ სკოლის მიღმა უამრავი ბავშვი იყო დარჩენილი: „მესამე წელიწადია მე ცალკე საეკლესიო სკოლაში ვასწავლი მათ: წერა-კითხვას, ქართულსა და რუსულს, ანგარიშს, საღმრთო სჯულს და სხვა. ჩვენთან იკრიბებიან ყოველ ზამთარს ორასამდე მოსწავლე ორივე სქესისა, არცერთს არ აქვს სახელმძღვანელოები. ამიტომ საჭიროა დედა ენა, ბუნების კარი, ანგარიშის წიგნები და საწერი რეგულები.“ სერაბიმ მერაბიშვილი მიუთითებდა: „ეს სოფელი ღირსია ყურადღებისა, სადაც მართლმადიდებლებისა და კათოლიკების გარდა სცხოვრობენ ქართველი მაჰმადიანებიც. უკუეთუ საზოგადოება კეთილს ინებებს აქ შკოლის გახსნას სახელოსნოს განყოფილებითურთ, დიდს სამსახურს გაუწევს თავის მიზანს და ამ მივარდნილ ადგილის მცხოვრებლებს, ნივთიერად და ზნეობრივად განვითარებულს ქართველს ერს აუნთებს განათლების ღამპარს“ (მერაბიშვილი, 1915: № 1810/2-24).

დასკვნა. ამრიგად, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ახალციხის განყოფილება თავისი მოღვაწეობის განმავლობაში (1913-1927წწ.) განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა გამაჰმადიანებული თანამემამულეების განათლების საკითხს. საზოგადოება სწორად აფასებდა საკითხის მოგვარების აუცილებლობას და ეპოქის უპირველეს მოთხოვნად მიაჩნდა. რამდენადაც მათ განათლებაზე დიდად იყო დამოკიდებული ეროვნების შენარჩუნება. მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოებას მხედველობიდან არ გამოჰპარვია სამცხე-ჯავახეთში არსებული არც ერთი პრობლემა და მისი მხრიდან იყო დიდი ძალისხმევა მათი მოგვარებისა, უსახსრობის გამო საკითხი ვერ გადაიჭრა. მისი არსებობის პირველი წლები

იყო უმძიმესი პერიოდი – პირველი მსოფლიო ომის წლები. 1915 წელს დიმიტრი ხახუტაშვილი წერდა: „სამწუხარო ის არის, რომ განყოფილებას სახსრები მეტად მცირე აქვს, მოვალეობა კი დიდი აწევს კისერზე. მიზეზი უსახსრობისა ის არის, რომ შეგნებულ ქართველთა რიცხვი მესხეთში ძლიერ ცოტაა, რის გამოც განყოფილება მოკლებული არის არამც თუ შემოსავლის მუდმივ წყაროს, არამედ შემთხვევითსაც კი“ (ხახუტაშვილი, 1915: № 1810/2-5).

ტრიფონ ხუნდაძე ერთ-ერთ მიზეზად გამგეობაში მოლდა ასლან ჩომახიძის ყოფნას და გამგეობის წევრთა შორის არსებულ ინტრიგას ასახელებს. იგი სამართლიანად დაასკვნის: „ახალციხის განყოფილება უმოქმედო და უუნარო აღმოჩნდა მაშინ, როდესაც იქ კულტურულ ასპარეზზე მრავალი სამუშაო იყო“ (ხუნდაძე, 1960: 102).

ახალციხის განყოფილების უსახსრობის პრობლემა იმაშიც ჩანდა, რომ არ გააჩნდა საკუთარი შენობა, რის გამოც წევრები იკრიბებოდნენ დიმიტრი ხახუტაშვილის ბინაზე, იქ ატარებდნენ კრებებს. ეს ცნობა მითითებული იყო გამგეობის წევრებისადმი დასაგზავნ უწყებებში (ხახუტაშვილი, 1915: № 1810/11,12):

„1914 წლის იანვრის 22 დღესა

მაქვს პატივი გთხოვოთ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ახალციხის განყოფილების წევრთ და კანდიდატთა ინებონ მობრძანდნენ გამგეობის კრებაზედ დღეს 22 ამა იანვარს საღამოს 6 საათზედ ჩემს ბინაზედ განსასჯელად განყოფილების მოქმედების გეგმისა“.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ახალციხის განყოფილების მასალები, 1914 – ცნობები ახალციხის განყოფილების დაფუძნების შესახებ, 1914.

ახალციხის განყოფილების მასალები, 1914 – ფინანსური მდგომარეობა, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/7, 1914.

გვარამაძე, 1935 – აკაკი წერეთლის შესახებ, მოგონებანი მესხი კონსტანტინე ივანეს ძე გვარამაძე, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 4044, 1935.

კარბელაშვილი, 1914 – წერილი ახალციხის განყოფილებისადმი, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. №1810/3, 1914.

მერაბიშვილი, 1915 – სერაზინ მერაბიშვილის წერილი დიმიტრი ხახუტაშვილისადმი, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/2-24, 1915.

ნებაძე, 1914 – ღრელის მოსახლეობის წერილი ახალციხის განყოფილებისადმი, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/21, 1914

ყაზბეგი, 1915 – მოთხოვნა დიმიტრი ხახუტაშვილისადმი, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/18, 1914.

ჩხიტიანიძე, 1980 – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საბიბლიოთეკო და საგამომცემლო საქმიანობა, გვ. 6, 1980

ხახუტაშვილი, 1915 – დიმიტრი ხახუტაშვილის მოხსენებითი ბარათი, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/28, 1915.

ხახუტაშვილი, 1915 – დიმიტრი ხახუტაშვილის წერილი მღვდელ ვასილ ცაგარელთან, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/22, 1915.

ხახუტაშვილი, 1915 – წერა-კითხვის ახალციხის განყოფილება, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/2-5 1915.

ხახუტაშვილი, 1915 – მიმართვა საზოგადოების წევრებისადმი, ს.ჯ.ი.მ.ხ.ფ. № 1810/11,12, 1915.

ხუნდაძე, 1960 – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, 1960.